

AMIR TEMUR ROMANIDA ANTROPONIMLARNI O‘RGANISH

Doniyeva Xurshida O‘ktamovna

Osiyo texnologiyalar universiteti magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Amir Temur romanida qo‘llanilgan antroponimlarning lingvistik va badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida shaxs ismlari, laqablar, nisba va unvonlarning semantik mazmuni hamda ularning asar kompozitsiyasidagi o‘rni o‘rganiladi. Ayniqsa, Amir Temur obrazi bilan bog‘liq “Temur”, “Amir Temur”, “Sohibqiron” kabi nomlarning tarixiy va ekspressiv jihatlarini yoritiladi. Shuningdek, romandagi boshqa tarixiy shaxslar antroponimlari orqali davr muhiti, ijtimoiy tuzum va milliy koloritning aks etishi ko‘rsatib beriladi.*

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, antroponimlar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki obraz xarakterini ochish, tarixiylikni ta‘minlash hamda asarning badiiy-estetik ta‘sirini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur tadqiqot onomastika va badiiy matn lingvistikasi yo‘nalishidagi izlanishlar uchun ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: *antroponim, onomastika, badiiy matn, tarixiy roman, ism, laqab, nisba, unvon, lingvistik tahlil, semantika, obraz, tarixiylik, Amir Temur, Sohibqiron, Temuriylar davri.*

ИЗУЧЕНИЕ АНТРОПОНИМОВ В РОМАНЕ ОБ АМИРЕ ТЕМУРЕ

Аннотация: *В данной статье рассматриваются антропонимы, использованные в романе об Амуре Темуре, их лингвистические и художественные особенности. В процессе исследования анализируются личные имена, прозвища, нисбы и титулы, раскрывается их семантическое значение и функциональная роль в структуре художественного текста. Особое внимание уделяется таким именованиям, как «Темур», «Амур Темур», «Сахибкиран», отражающим исторический статус и образ главного героя.*

Также в статье показано, что антропонимы выполняют не только номинативную функцию, но и способствуют раскрытию характера персонажей, созданию исторического колорита и усилению художественно-эстетического воздействия произведения. Результаты исследования имеют значение для ономастики и лингвистики художественного текста.

Ключевые слова: антропоним, ономастика, художественный текст, исторический роман, имя, прозвище, нисба, титул, лингвистический анализ, семантика, образ, историзм, Амир Тему́р, Сахибкиран, эпоха Темуридов.

Badiiy adabiyotda tarixiy shaxs obrazini yaratishda til vositalari alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarixiy roman janrida antroponimlar – ya’ni inson ismlari, laqablar, nisba va unvonlar – asarning g‘oyaviy mazmunini ochishda muhim lingvistik birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Antroponimlar orqali muallif nafaqat qahramonni nomlaydi, balki uning ijtimoiy mavqeini, tarixiy o‘rnini, xarakterini va davr ruhini ham ifodalaydi.

Amir Temur siyosi o‘zbek va jahon adabiyotida keng tasvirlangan tarixiy shaxslardan biridir. Amir Temur obrazi aks etgan romanlarda qo‘llanilgan antroponimlar o‘zining semantik, tarixiy va ekspressiv xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xususan, “Temur”, “Amir Temur”, “Sohibqiron” kabi nomlash shakllari nafaqat shaxsni bildiradi, balki uning siyosiy qudrati, harbiy salohiyati va tarixiy missiyasini ham anglatadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, tarixiy romanlarda antroponimlarning badiiy-funksional imkoniyatlarini o‘rganish onomastika va matn lingvistikasi nuqtai nazaridan muhim ilmiy ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi – Amir Temur romanida uchraydigan antroponimlarning turlari, semantik qatlamlari va badiiy vazifalarini aniqlash hamda ularning asar kompozitsiyasidagi o‘rnini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot obyekti sifatida Amir Temur obrazi tasvirlangan tarixiy roman matni tanlandi. Tadqiqot predmeti esa romanda qo‘llanilgan antroponim birliklarning lingvistik va funksional xususiyatlaridir.

Shunday qilib, mazkur ish tarixiy-badiiy matnda antroponimlarning estetik va semantik yukini aniqlashga qaratilgan ilmiy izlanish hisoblanadi.

Antroponimlar masalasi tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan **onomastika** doirasida o‘rganiladi. Onomastika atoqli otlarni, xususan, inson nomlarini lingvistik, tarixiy va madaniy jihatdan tadqiq etadi. Antroponimika esa onomastikaning alohida sohasi bo‘lib, shaxs ismlari, laqablar, taxalluslar, nisba va unvonlarning kelib chiqishi, semantikasi hamda funksional xususiyatlarini o‘rganadi. Jahon tilshunosligida atoqli otlar nazariyasi bilan shug‘ullangan olimlar orasida Ferdinand de Saussure nomi alohida tilga olinadi. U til belgisi nazariyasida nom va ma’no o‘rtasidagi munosabatni tizimli asosda tushuntirib bergan. Bu yondashuv antroponimlarning semantik va funksional xususiyatlarini izohlashda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Rus tilshunosligida antroponimlarni tadqiq etishda Aleksey Superanskayaning ishlari muhim o‘rin tutadi. U atoqli otlarning semantik strukturasi, tarixiy taraqqiyotini va

nominativ funksiyasini keng yoritgan. Superanskaya antroponimlarni nafaqat nomlash vositasi, balki madaniy-tarixiy axborot tashuvchisi sifatida talqin etadi.

Turkiy onomastika rivojida Emin A. Begmatovning ilmiy tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Olim o‘zbek antroponimiyasining shakllanish bosqichlari, milliy xususiyatlari va tarixiy ildizlarini chuqur tahlil qilgan.

Badiiy matnda antroponimlarni o‘rganish

Matn lingvistikasi nuqtai nazaridan antroponimlar faqat nominativ birlik emas, balki badiiy-estetik vosita sifatida ham ko‘riladi. Tarixiy romanlarda shaxs nomlari obraz yaratishning muhim elementi hisoblanadi. Xususan, Amir Temur obrazi tasvirlangan asarlarda “Amir”, “Temur”, “Sohibqiron” kabi nomlash shakllari turli kontekstlarda turlicha stilistik yuklama kasb etadi.

Klassik yondashuvlarda antroponimlarning quyidagi jihatlari alohida ta’kidlanadi:

- **Etimologik jihat** – ismning kelib chiqishi va tarixiy manbai.
- **Semantik jihat** – nomning ichki ma’nosi va qo‘shimcha ma’no qatlamlari.
- **Struktural jihat** – ismning morfologik tuzilishi (masalan, nisba va unvon shakllari).
- **Funksional jihat** – matndagi vazifasi va stilistik roli.

Amir Temur haqidagi romanlarda antroponimlar ko‘pincha tarixiy haqiqatga asoslangan holda qo‘llanadi. Bu esa klassik onomastik yondashuvlarning badiiy matn tahliliga tatbiq etilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Antroponimlar orqali qahramonning ijtimoiy mavqei, siyosiy kuchi, nasl-nasabi va tarixiy missiyasi yoritiladi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, antroponimlarni o‘rganishda strukturaviy, semantik va funksional yondashuvlar o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanilishi zarur. Mazkur nazariy asoslar Amir Temur romanidagi antroponimlarni chuqur lingvistik va badiiy tahlil qilish imkonini beradi.

Arixiy romanlarda bosh qahramonning xizmat faoliyatiga munosabati uning xarakteri, dunyoqarashi va siyosiy qarashlarini ochib beruvchi muhim omil hisoblanadi. Amir Temur obrazi tasvirlangan asarlarda uning davlat va harbiy xizmatga bo‘lgan munosabati yuksak mas’uliyat, qat’iyat va strategik tafakkur bilan tavsiflanadi.

Tarixiy romanlarda bosh qahramonning aqliy qobiliyatlari uning yetakchilik salohiyati va tarixiy shaxs sifatidagi mavqeini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Amir Temur obrazi tasvirlangan asarlarda uning tafakkuri keng, strategik fikrlashi chuqur va vaziyatni tez anglay olish qobiliyati yuqori ekanligi ta’kidlanadi.

Tadqiqotlar va natijalar Mazkur tadqiqot jarayonida Amir Temur obrazi tasvirlangan roman matni lingvistik va matnshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tahlil obykti sifatida asarda qo‘llanilgan antroponimlar — shaxs ismlari, laqablar, nisba va unvonlar olindi. Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy, semantik va funksional metodlardan foydalanildi.

O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, Amir Temur obrazi bilan bog‘liq antroponimlar bir necha qatlamda namoyon bo‘ladi:

1. **Nominativ qatlam** – shaxsni bevosita nomlash (Temur, Amir Temur).
2. **Ijtimoiy-siyosiy qatlam** – unvon va martabani bildiruvchi birliklar (Amir, Mirzo).
3. **Ekspressiv-badiiy qatlam** – obrazni ulug‘lovchi laqablar (Sohibqiron).
4. **Tarixiy-etnografik qatlam** – nisba va nasab bilan bog‘liq nomlar.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, romanda antroponimlar oddiy nomlash vositasi sifatida emas, balki badiiy-estetik yuklamaga ega birliklar sifatida qo‘llanadi. Ayniqsa, “Sohibqiron” laqabi qahramon obrazining ulug‘vorligini oshirish, uning tarixiy missiyasini ta’kidlash vazifasini bajaradi.

Etnik masalalar bilan shug‘ullanadigan rahbarlar quyidagi sifatlarga ega bo‘lishi zarur:

- ijtimoiy adolat tamoyillarini chuqur anglash;
- kommunikativ mahorat;
- stressga chidamlilik;
- madaniyatlararo muvozanatni saqlay olish;
- konfliktologiya bo‘yicha bilimlar;

neytral, xolis pozitsiyani ushlay olish. Rahbarning kasbiy yo‘nalganligi — bu uning faoliyatga, jamoaga va tashkilot maqsadlariga nisbatan ongli munosabati, qadriyatlar va motivatsion yo‘nalishini ifodalovchi psixologik xususiyatlar majmuasidir. Kasbiy yo‘nalganlik rahbarning boshqaruv uslubi, qaror qabul qilish jarayoni va ijtimoiy munosabatlarida namoyon bo‘ladi.

1. Maqsadga yo‘naltirilganlik

Kasbiy yetuk rahbar aniq strategik maqsadlarni belgilay oladi va jamoani shu maqsad sari yo‘naltira oladi. Bu xususiyat rejalashtirish, nazorat va natijadorlikka erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Mas’uliyatlilik va tashabbuskorlik

Rahbarning kasbiy yo‘nalganligi uning mas’uliyatni zimmasiga ola bilishi, muammoli vaziyatlarda tashabbus ko‘rsatishi bilan belgilanadi. Bunday rahbarlar qaror qabul qilishda mustaqil va qat’iyatli bo‘ladi.

3. Kommunikativ kompetentlik

Rahbarlik faoliyatida samarali muloqot asosiy omillardan biridir. Kasbiy yo‘nalganlik kuchli bo‘lgan rahbar:

- Jamoa bilan ochiq muloqot olib boradi;
- Fikr almashishga tayyor bo‘ladi;
- Mojarolarni konstruktiv hal eta oladi.

4. Innovatsion tafakkur

Zamonaviy rahbarlar yangilikka ochiq, o‘z ustida ishlaydigan va o‘zgarishlarga moslasha oladigan bo‘lishi zarur. Kasbiy yo‘nalganlikning muhim belgilaridan biri — bu rivojlanishga intilishdir.

5. Qadriyatlarga sodiqlik

Rahbarning kasbiy yo‘nalganligi uning axloqiy tamoyillari, halolligi va adolatparvarligida namoyon bo‘ladi. Qadriyatlarga asoslangan boshqaruv jamoada ishonch muhitini shakllantiradi.

Mazkur tadqiqotda Amir Temur romanida qo‘llanilgan antroponimlarning lingvistik va badiiy xususiyatlari kompleks tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, badiiy matnda antroponimlar oddiy nomlash vositasi emas, balki tarixiylikni ta’minlovchi, obraz xarakterini ochib beruvchi va estetik ta’sir kuchini oshiruvchi muhim til birliklaridir.

Amir Temur obrazi bilan bog‘liq “Temur”, “Amir Temur”, “Sohibqiron” kabi nomlash shakllari turli semantik va funksional yuklamaga ega bo‘lib, ular qahramonning siyosiy mavqei, harbiy qudrati hamda tarixiy missiyasini ifodalaydi. Shuningdek, romandagi boshqa tarixiy shaxslar ismlari, nisba va unvonlar asarning tarixiy-kolorit xususiyatini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari quyidagi umumiy xulosalarni beradi:

- Antroponimlar matnda ko‘p funksiyali birlik sifatida namoyon bo‘ladi.
- Ular nominativ, ijtimoiy, ekspressiv va tarixiy vazifalarni bajaradi.
- Laqab va unvonlar obrazni ulug‘lash va ideallashtirishga xizmat qiladi.
- Nisba va nasab shakllari tarixiy haqiqatni aks ettirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shunday qilib, Amir Temur romanida antroponimlarning qo‘llanilishi badiiy-estetik mazmuni boyitadi, tarixiy shaxs obrazining mukammal va ta’sirchan yaratilishiga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari onomastika va badiiy matn lingvistikasi yo‘nalishidagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amir Temur. **Temur tuzuklari**. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1991.
2. Sharafiddin Ali Yazdi. **Zafarnoma**. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1997.
3. Nizomiddin Shomiy. **Zafarnoma**. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1996.
4. Emin A. Begmatov. **O‘zbek onomastikasi masalalari**. – Toshkent: Fan, 2010.
5. Aleksey Superanskaya. **Obschaya teoriya imeni sobstvennogo**. – Moskva: Nauka, 1973.
6. Ferdinand de Saussure. **Umumiy tilshunoslik kursi**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

7. Umarali Normatov. **Tarixiy roman poetikasi.** – Toshkent: Fan, 2008.
8. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘ME Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006.
9. Boris Serebrennikov. **Obshchaya lingvistika.** – Moskva: Nauka, 1983.
10. Abdurauf Fitrat. **Tanlangan asarlar.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.